

Festschrift
To Commemorate the 80th Anniversary of
Prof. Dr. Talat Tekin's Birth
ISSN 1226-4490

International
Journal of
Central
Asian Studies

Volume 13 2009

Editor in Chief
Choi Han-Woo

The International Association of Central Asian Studies
Korea University of International Studies

***Boz ve Kır* Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine**

Nesrin Bayraktar

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Özet: *Boz* ve *kır* renk adları sözlüklerde genellikle birbirleriyle eş anlamlı olarak gösterilmekte ve çoğunlukla diğerinin özelliklerini açıklamada kullanılmaktadır. Bu çalışmada bu iki renk adının alanlarının kesiştiği ve ayrıldığı noktaları saptamak amacıyla anlam, kavram ve biçim alanı ele alınmıştır. *Boz* renk adının kullanım sıklığı *kır* renk adına oranla daha yaygın ve kullanım alanı daha geniştir. *Boz* renk adı, farklı alanlardan birçok kavramla birliktelik kurarken *kır* renk adının kullanımları daha çok saç, sakal gibi unsurlarda ve doğa olaylarında yoğunlaşmıştır. Ayrıca Türkçenin günümüzdeki kollarında da her iki renk adının kavram alanında kesişme olduğu görülmüştür. Bu iki renk adının anlam alanlarının temel anlam düzeyinde kesişmesine karşın yan ve mecaz anlamlar açısından farklılık gösterdiği anlaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: *boz* renk adı, *kır* renk adı, anlam alanı, kavram alanı, biçim alanı

Abstract: Turkish colour names *boz* and *kır* are usually used synonymously and interchangeably in dictionaries to explain semantic properties of one another. In order to identify points of intersection and differentiation between the two terms, in this article, semantic, conceptual and morphological fields of these two colour names have been examined. The colour name *boz* is used more frequently and widely than the colour term *kır*. While the colour name *boz* appears to collocate with many different concepts from different fields, the use of the colour name *kır* seems to be limited to concepts related to hair, such as hair and beard, and natural events. The conceptual fields of these two terms also seem to intersect in contemporary branches of Turkish. These two terms seem to have an overlapping semantic denotation while they seem to differ in terms of their connotative and figurative meanings.

Key words: colour name of *boz*, colour name of *kır*, semantic field, conceptual field, morphological field

0. Giriş

Türkçede renk adları, özel bir yere sahiptir. Sözcük yapımında ve özel ad yapımında sıklıkla kullanılan renk adları, tonların oluşturulmasında da somutluğa doğru bir gidiş gösterir. Örneğin kavram olarak soyut olan yeşil renk; orman yeşili, zümrüt yeşili, çimen yeşili, su yeşili gibi sözcük öbeklerinde somutlaşır.

Bu çalışmada Türkçedeki renk adlarından *boz* ve *kır* seçilmiştir. Bunun nedeni bu iki renk adının sözlüklerde neredeyse birbirleriyle aynı biçimde ifade edilmesidir. *Boz* renk adı Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde “açık toprak rengi; kül rengi, gri” biçiminde tanımlanmıştır. *Kır* renk adı ise “beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan renk”, diğer bir deyişle gridir.

Günümüz Türkçesinde gri kavramını karşılamak üzere kül rengi, gri (<Fr. *gris*), duman rengi, demir rengi, demirî, füme (<Fr. *fumé*) ve *boz* renk adları kullanılmaktadır. *Güncel Türkçe Sözlük*'ün gri maddesindeki açıklama da “kül rengi, boz renk, demir rengi, demirî” biçimindedir.

Bu çalışmada *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre neredeyse aynı renk adı gibi görünen Türkçe kökenli bu iki renk adının, anlam açısından eş değerlik durumlarını saptamak amacıyla, kavram, anlam ve biçim boyutunda incelemesi yapılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*'ten, Anadolu ağızlarındaki kullanımları göstermesi açısından *Derleme Sözlüğü* ve *Söz Derleme Dergisi*'nden yararlanılacaktır. Ayrıca bu iki sözcüğün Türkçenin tarihsel süreç içindeki kullanımı hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla Türkçenin tarihsel dönemlerine ait çeşitli eserlerin sözlüklerinden de yararlanılacaktır. Böylece bu iki renk adının yanı sıra kül rengi, gri, demir rengi, demirî renk adlarının da eş anlamlılık ve eş değerlik boyutları saptanmış olacaktır.

Finegan ve Besnier (1989: 249-252), Chomsky'nin Evrensel Dil Bilgisi çerçevesinde dillerdeki renk adlarına bakıldığında dillerin yedi gruba ayrıldığını belirtmektedir. İlk tipte siyah ve beyaz; ikinci tipte birinci tipe ek olarak kırmızı; üçüncü tipte ikinci tipe ek olarak ya sarı ya da yeşil-mavi; dördüncü tipte, siyah, beyaz, kırmızı, sarı ve yeşil-mavi; beşinci tipte dördüncü tipe ek olarak yeşil ve mavinin artık ayrı renkler olduğunu, yedi ve üzeri renk kavramı olan altıncı tipte ise tüm sayılan renklerin üzerine kahverenginin eklendiğini; yedinci tipte de sayılan renklerin üzerine mor, pembe, turuncu ve gri renklerin dahil olduğunu belirtmektedir.

Konuya bu açıdan bakıldığında; *boz* ve *kır* renk adlarının aynı renk kavramını anlam alanlarında barındırması ve bu durumun etkilerinin hâlâ sürmesi şaşırtıcı bir durum değildir.

Bu çalışmada, söz konusu iki rengin biçim, anlam ve kavram alanlarından elde edilen verilerle, *boz* ve *kır* renk adlarının anlam açısından keşiştiği ve ayrıldığı yönler ortaya çıkmış olacaktır.

Türk Dil Kurumunun sözlükleri bu çalışmanın temel kaynakları arasındadır. Ayrıca atasözü, deyim, terim ve etimoloji sözlüklerine de başvurulmuştur. Şehir, dağ ve su adları için atlaslardan da yararlanılmıştır. Elde edilen malzeme başlıklar hâlinde sınıflandırılmıştır.

1. Boz: *Boz* renk adı için Tietze (2002: 377) ve Eren (1999: 60) *boz/bor* biçiminde madde başı vermiş ve *z*'leşme (zetacism) ile *boz* biçimine geçtiği konusunda Sevortyan ile aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Tietze (2002: 370), sözlüğün *bor* maddesinde de 'gri renkli sığır' açıklamasını getirmiştir. Türk Dil Kurumunun *Kişi Adları Sözlüğü*'nde *Borak* kişi adı için verilen "1. Yağmurdan sonra toprağın üstünde oluşan tuzlu beyaz katman. 2. Taşlık, işlenmemiş, sert toprak, ekilmemiş tarla. 3. Boz renk. 4. Yumuşak, merhametli" anlamlarından üçüncüsü bu görüşü doğrular nitelikte görünmektedir.

Sağol (1995: 131-133) "Toprak ve kül rengi, gri, açık toprak rengi vb. olarak manalandırabileceğimiz bu kelimenin, tarihî çerçevede içinde Orhun Âbideleri'nden başlamak üzere at donlarından birini ifade etmek üzere yaygın olarak kullanıldığını görmekteyiz" ifadesiyle boz renk adının görülmeye başladığı zamanı da belirlemiştir. Ayrıca çalışmasında *boz* renk adını içeren *ak boz*, *temir boz* at donlarına da yer vermiştir.

Boz renk adı Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde *boz* "açık toprak rengi; kül rengi, gri; bu renkte olan ve açılmamış, sürülmemiş toprak" biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre *boz*'ün ikinci anlamı kül rengi, gridir. Gerçekten bu renkleri alanında barındırıp barındırmadığıysa anlam, kavram ve biçim alanının ortaya çıkmasıyla anlaşılacaktır. Bu amaçla *boz* renk adını içeren sözcükler renk, hayvan, bitki, insan dış görünüş, tıp ve hastalık, eşya, doğa olayı, yiyecek, zaman, tarla ve arazi, oyun, atasözü ve ad bilimi kapsamındaki adlar başlıkları altında toplanmıştır.

1.1. Renk: *Boz* renk adını içeren ve renk kavramı taşıyan 20 sözcük saptanmıştır. Bunlardan 7'si at donudur. Renk ifadeli bu sözcüklerde *boz* kavram olarak 'sarıya veya beyaza yakın' anlamındadır.

<i>ak boz</i> : donu tamamen beyaz at	<i>bozarık</i> : boz çalan renkte, grimsi
<i>boz don</i> : atlarda beyaz kilların al bir donu istilâ etmesi, sığırlarda vücut killarının açık kurşunî veya kurşunî beyaz karışığı olması hâli	<i>bozca</i> : boz renge çalan
<i>boz kır</i> : at donu	<i>bozcana</i> : rengi boza çalar, bir parça boz
<i>boz kula</i> : bir at donu	<i>bozcıl</i> : bozumttrak at donu
<i>boz</i> : koyu kır, kül rengi at donu	<i>boziya</i> : boz renkli
<i>bozaç</i> : boz renkli	<i>bozrak/bozlaş</i> : bozumsu renkte
<i>bozar-</i> : renk değiştirmek, rengini atmak	<i>bozrak</i> : rengi boza çalan
<i>bozarak</i> : açık renk, aka çalan	<i>bozumuk/bozumentuk/bozumentul/bozurak</i> : boz çalar renk
<i>bozarantı/bozarantı</i> : hafif boz renklilik	<i>hisli boz</i> : rengi boz
	<i>temirboz/demür boz</i> : demir kır, koyu kır at donu

1.2. Hayvan: Taranan sözlüklerde 13'ü evcil, 9'u yabanî hayvan, 21'i kuş, 6'sı sürüngen ve böcek, 1'i balık olmak üzere toplam 50 *boz* adını içeren hayvan saptanmıştır. Bunlara bakıldığında boz kavramının kahve rengine mi kül rengine mi yakın olduğunu kesin olarak söylemek mümkün görünmemektedir.

1.2.1. Evcil Hayvan: Taranan sözlüklerde *boz* renk adını içeren 13 evcil hayvan saptanmıştır. Bunlardan *boz at*; hem kır hem kızıl, hem de kırma cins at için kullanılmıştır. *Alaboz*, tüm evcil hayvanlar için karışık renkliliği göstermektedir. Bu hayvanlarda tüy rengine vurgu yapan *boz* renk adı, *bozdoğu* kullanımında sarıya yaklaşan bir renk ifadesi taşımaktadır.

<i>boz at</i> : anadan babadan Arabi ve küheyl olmayan at	<i>bozdoğu keçi</i> : kıvrık kulaklı, sarı keçi
<i>boz at</i> : kır at	<i>bozak</i> : manda
<i>boz at</i> : kızıl renkli at	<i>boz deve</i> : küçük cins yerli deve
<i>benzi boz</i> : bir cins at	<i>isliboz</i> : bozla kahverengi arasında renkli eşek
<i>bozal</i> : boz keçi	<i>boz erkek</i> : boz keçi
<i>alaboz</i> : benekli hayvan	<i>boz ırk</i> : kırmızımsı renkli Anadolu sığırı
	<i>sarboz</i> : aka yakın sarı renkli eşek

1.2.2. Yabanî Hayvan: *Boz* renk adını içeren yabanî hayvan sayısı 9'dur. Bunlardan 2'si ayı ile ilgilidir. 9 hayvanda da *boz*, renkten dolayı kullanılmıştır.

<i>boz sırtlan</i> : Güney Afrika sırtlanı	<i>boz antilop</i>
<i>bozgap</i> : sincap	<i>boz tilki</i> (gri ve sarımsı kahverengi)
<i>bozur</i> : ayı yavrusu	<i>bozak</i> : domuz yavrusu
<i>ada boz tilkisi</i> (gri ve kahverengi)	<i>bozayr</i> : kahverengi tüylü ayı
<i>boz canavar</i> : kurt	

1.2.3. Kuş: *Boz* renk adını içeren 21 kuş adı saptanmıştır. Bunlardan 1'i de bir kuş familyasının adıdır. *Boz* renk adının bu kuşlardaki işlevinin görülebilmesi amacıyla kuşların tarifi yerine renklerine, bazılarında da diğer adlandırılış biçimlerine dair bilgiler verilmiştir. Bu kuşlarda *boz*; gri, kahverengi veya her iki rengi birden içermeleri nedeniyle kullanılmıştır. Ancak gri renk daha baskın görünmektedir.

<i>bozgaz</i> (koyu kahverengi)	<i>bozboğangiller</i> (sırtı kahverengi karnı gri)
<i>boz alamecek</i> (kahverengi gövdeli)	<i>boz sağan</i> (kül rengi sağan)
<i>boz</i> (beyaz, kahve ve kül rengi karışık)	<i>bozlak</i> (kahve ve kül rengi tüylü)
<i>bozalak</i> : ötleğen kuşu	<i>boz ötleğen</i> (kül rengi karınlı, kahverengi)
<i>bozço</i> : (kahverengi ve gri dişi sülün)	<i>bozördek</i> (kül rengi ördek)
<i>bozboğan</i> (sırtı kahverengi karnı gri)	<i>bozbakkal</i> (boz renkli ardıç kuşu)
<i>boz eabil</i> (koyu gri)	<i>boz kuyrukkakan</i> (toprak rengi kuyrukka-
<i>boz söğüt bülbülü</i> (gerdan ve kursağı gri)	kan)
<i>bozgaz/bozkaz</i> (beyaz, kahve ve kül rengi)	<i>boz kiraz kuşu</i> (gri kiraz kuşu)
<i>bozilli</i> (koyu kül rengi)	<i>boz yelkovan</i> (kahverengi ve gri)
<i>bozdoğan</i> (sırtı kül rengi karnı sarımsı)	<i>boz çıvgın</i> (açık gri ve beyazımsı)

1.2.4. Sürüngen ve Böcek: Taranan sözlüklerde 6 sürüngen ve böcek saptanmıştır. Bunlardan 2'si yılan, 1'i kertenkele, 1'i çekirge, 2'si kurt ve 1'i güve türüdür. *Boz* renk adı bu hayvanlarda boz, gri ya da koyu gri olmaları nedeniyle kullanılmıştır. *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan 'kurşun renginde ve sarı benekli, küçük başlı, iri bir keler çeşidi' olan *bozumca* da boz renk adından türemiş gibi görünmekle birlikte, Ayverdi (2006) <Fars. "Buzmece'den halk etimolojisiyle" açıklamasını getirmektedir. Bu durumda bu sözcüğün *boz* renk adından türediğini söylemek mümkün görünmemektedir.

<i>boz</i> : kurt	<i>boz çekirge</i> : Fas çekirgesi
<i>bozböcü</i> : kurt	<i>bozüğrük</i> : beyaz su yılanı
<i>bozkurt</i> : bir tür güve	<i>bozyörük/bozyürük</i> : sarı boz renkte yılan

1.2.5. Balık: *Boz* renk adını içeren bir balık adı saptanmıştır. *boz camgöz*: gri renkli bir balık

1.3. Bitki: Taranan sözlüklerde 7'si ağaç, 5'i meyve, 19'u ot, 5'i hububat ve 4'ü bitkilerle ilgili olmak üzere toplam 40 *boz* renk adını içeren sözcük saptanmıştır. Bu bitkilere bakıldığında *boz* renk adının karşıladığı renk kavramı konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün görünmemektedir.

1.3.1. Ağaç: *Boz* renk adını içeren 7 ağaç saptanmıştır. Bunlarda *boz*, gri ya da kahverengi içermelerinden dolayı kullanılmıştır.

<i>boz ardıç</i>	<i>boz ağaç</i> : köknar
<i>boz pırnal</i> : meşe	<i>boz pardi</i> : çam
<i>boz lak</i> : çam	<i>boz kavak</i> : grimsi gövdeli, kahverengi sürgünlü kavak
<i>boz söğüt</i> : boz gövdeli	

1.3.2. Meyve: Taranan sözlüklerde *boz* adını içeren 5 adet meyve adı saptanmıştır. Bunlarda *boz* renk adı sarıya yakın bir renge işaret etmektedir.

<i>boz ceviz</i>	<i>boz alkat</i> : ahlat, bir çeşit ufak armut
<i>boz elma</i> : kış elması	<i>bozdoğan/bozdurğan/bozdığan</i> armudu:
<i>boz armut</i> : boz renkli dağ armudu	sarı ve iyi cins bir armut

1.3.3. Ot: Taranan sözlüklerde 19 adet *boz* renk adını içeren bitki saptanmıştır. Bu otlarda *boz*, sarı, kahverengi, gri ve beyaz renklerden ötürü kullanılmıştır.

<i>bozboruk otu</i>	<i>bozlan</i> : boz renkli bir bitki
<i>boz oğlan</i> : boz renkli ve sarı çiçekli	<i>bozge</i> : tahıl çimlendirmeye yarayan bir ot
<i>bozbağiran</i> : sarı tüylü yapraklı	<i>bozamık/bozantı</i> : boz renkli, yakılan bir ot
<i>boz dağ çayı</i>	<i>bozgeven</i> : ilaç ve hayvan yemi olarak kullanılan boz renkli bir ot
<i>bozkulak</i> : boz renkli ve sarı çiçekli	<i>boz bodur ot</i> : sarı çiçekli ilaç olarak kullanılan bir ot
<i>bozca/bozça/bozca ot</i> : sarı çiçekli	<i>bozkulak çalbası</i> : boz renkli ve yaprakları kulağa benzer bir ot
<i>boz pınar</i> : boz renkli bir ot	<i>bozcaboğum</i> : boz renkli ve boğumlu çiçekli bir ot
<i>boz ot</i> : boz renkli bir ot, köpek otu	
<i>boz kangal</i> : boz renkli bir ot	
<i>bozlağan</i> : boz renkli bir ot	
<i>boz şabla/boz şapla/boz şalba</i> : adaçayı	
<i>boz ot</i> : sarımtırak çiçekli, siğil otu	

1.3.4. Hububat: *Boz* renk adını içeren 5 adet hububat ve hububatla ilgili sözcük saptanmıştır. Bunlardan 2'si buğday, 1'i darı, 1'i mısır, 1'i de ekinlerin olgunlaşmaya başlamasını ifade eden eylemdir. Bunlarda *boz*, kahverengi tonlarını göstermek üzere kullanılmıştır.

boz darı: darı
bozbaşak: sonbaharda ekilen bir çeşit buğday
bozalak: taze mısır koçanı

bozartı: ekinin olgunluk belirtisi, boz görünüşü
bozteftik: kısa ve boz kılçıklı, yufkası ince açılan buğday

1.3.5. Bitkilerle İlgili Sözcükler: *Boz* renk adını içeren 4 adet sözcük saptanmıştır. Bunlardan 1'i 'karpuzun kızarması' anlamında bir eylemdir. 2'si 'tomurcuk ve sürgün gibi yeşermeye başlama' anlamında, 1'i de 'pancar' anlamındadır.

bozalak: çalının taze sürgünü
bozalak: yaprak tomurcuğu

bozar-: karpuz kızarmak
kılumboz/gılumboz/kılumboz: pancar

1.4. İnsan Dış Görünüş: Taranan sözlüklerde *boz* renk adını içeren insan yüzü ve dış görünüşüyle ilgili 3 sözcük saptanmıştır. Bunlarda *bozun* 'solgunluk' yanında 'normalden farklı' anlamını kazandığı anlaşılmaktadır.

beşzi boz: yüzü solgun, rensiz
bozalak/bozanak: kel

çil bozu: yüzdeki çiçek izleri

1.5. Tıp ve Hastalık: *Boz* renk adını içeren 9 adet tıp terimi ya da hastalık adı saptanmıştır. Bunlardan 2'si tıp terimi, 2'si göz rahatsızlığı, 2'si deride görülen lekelerle ilgili hastalıklar, 3'ü de hayvan hastalığıdır.

boz at-: gözün renkli kısmında beyaz bir leke oluşmak
bozalak: egzama gibi bir deri hastalığı
bozca/bozça: hayvanların memelerinde olan bir hastalık
boz düş-: göz bebeğinde leke olmak
boz çekirdekler: beyindeki boz madde topakları

bozartı: deride morluk, bozluk
bozucu: koyunların başında olan bir hastalık
boz düş-: hayvanın gözüne perde inmek
boz madde: sinir hücrelerinden oluşan, beyinde dış, omurilikte iç tabaka

1.6. Eşya: *Boz* renk adını içeren 7 eşya adı saptanmıştır. Bunlardan 5'inde *boz*, dokuma olmaları, 1'inde demir, 1'inde de tahtadan yapılmaları nedeniyle kullanılmıştır.

bozluk: pamuklu dokuma
bozlak: çeltiği ikinci kez dövmekte kullanılan bir çeşit tokmak
bozlak: kilim
bozlak: aba, yünden örme giyecek, kısa kollu hırka

bozlak: küçük çuval
bozlak: ekmek yaparken kullanılan büyük yün örtü
bozdoğan (tarih): Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz

1.7. Doğa Olayı: Doğa olaylarıyla ilgili olarak saptanan 6 sözcükten *boz yel* dışındakiler, havanın gri veya koyu gri olmasıyla ilgilidir. Boz yelde ise kara, ak, sarı gibi renk adlarında da görüldüğü gibi *bozun* yön bildirdiği görülmektedir.

bozaltı: alaca karanlık
bozamik: gelip geçici yağmur, bulutlu hava
bozgüneş: soğuk, güneşsiz hava

bozantı: gelip geçici yağmur, bulutlu hava
bozduman: sisli, fırtınalı hava
boz yel (halk ağzında): güneyden veya güneybatıdan esen ve bazen de yağış getiren yerel rüzgâr, kaba yel, lodos

1.8. Yiyecek: *Boz* renk adını içeren 12 yemek adı saptanmıştır. Bunlar yahni, et kavurma, çorba gibi kahverengiye yakın renge sahip yemeklerdir. Yemeklerin tümünde *boz*, *kır* renk adından farklı ve kendi kavram alanında renk ifadesi taşımaktadır.

bozbaş: kavurma et
bozbaş: kavurmanın az kızarmış hâli
bozbaş: çoban kavurma
bozbaş: yahni
bozaş: bulgur, yarma vb. ile yapılan çorba
bozca aş: yoğurtlu çorba

bozbaş: söğüş
bozbaş: salçasız etli patates yemeği
bozsulu: çömlek kebabı
bozbaş: tirit
bozsulu/bozyahni/bozpört/bozpörtme: yahni
bozbulamaç: un çorbası

1.9. Zaman: *Boz* renk adını içeren ve zaman bildiren 3 sözcük saptanmıştır. Bunlardan 1'i haziran, 1'i de ağustos aylarını ifade etmektedir. Bu iki ayda da ekinlerin ve bitkilerin sarardığı düşünüldüğünde *bozun* 'sarıya yakın kahverengi' anlamının etrafında kavram alanını oluşturduğu görülmektedir. Koç katımı zamanı için de *bozun* belirleyiciliğini sağlayan, bu tarihler arasında hüküm süren güz mevsiminde sararan yapraklardır.

bozaran: ağustos
bozaran/boz ay: haziran

boz kırağı: 1 ekim ile 20 kasım tarihleri arası, koç katımı zamanı

1.10. Tarla ve Arazi: *Boz* renk adını içeren ve tarla, toprak ya da araziyle ilgili olan 14 sözcük saptanmıştır. Bunlardan 2'si *boz* renk adının sözlüklerde yer alan "açılmamış, sürülmemiş (toprak)" anlamından türemiş eylemdir. Bu sözcüklerin 8'i yine bu anlam etrafında anlam kazanmıştır. Bu sözcüklerde *boz* renk kavramı da göze çarpmaktadır.

bozlat-: tarlayı nadasa bırakmak
bozla-: tarla boş, sürülmeden kalmak
bozlak: killi toprak

boz yer: bozkır
boz toprak: iyi ürün veren boz renkli, sert ve killi toprak

<i>bozlak</i> : kısır tarla, çayır çimen; kıraç toprak	<i>bozantı</i> : dağ
<i>boz tarla</i> : az ürün veren tarla	<i>bozlak/boz/bozan/bozali/bozluk</i> : sürülmemiş boz tarla
<i>bozay</i> : nadas edilmemiş tarla	<i>bozlan/bozlaş</i> : kireçli toprak
<i>bozantı</i> : otlak, sulak yer	<i>bozart</i> : tarlada, dağda yer yer görülen boz yer
<i>alaboz</i> : ekildiği hâlde her tarafı yeşermeyen tarla, yarı karlı toprak	

1.11. Oyun: *Boz* renk adını içeren 2 oyun saptanmıştır. Sözlüklerde bu oyunlarla ilgili ayrıntılı bir açıklama yapılmadığından *boz* renk adının bunlardaki işlevi konusunda bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

<i>benziboz</i> : bir çeşit çocuk oyunu	<i>bozlambaç</i> : birdirbir oyunu
---	------------------------------------

1.12. Mecaz Anlamlı Kullanımlar: *Boz* renk adını içeren 14 mecaz kullanım saptanmıştır. Bunlarda *boz* “olgunlaşmamış, verimsiz” anlam birimcikleri göze çarpmaktadır. Bu anlam, *yo*zcüğüyle de bağlantılı görünmektedir. Ayrıca *boz* renk adının renk kavramının öne çıktığı kullanımlar da göze çarpmaktadır.

<i>gözü boz</i> : enayi, serseri	<i>boz laf</i> : anlamsız söz
<i>boz</i> : okumamış, basit adam	<i>bozyakalı</i> : çiftçi, köylü <i>bozar-</i> : yüz buruşturmak, surat ekşitmek
<i>boz bulanık</i> : çok bulanık; çok bulanık bir biçimde	<i>bozak</i> : erkek çocuk
<i>bozar-</i> : bozmak	<i>boztülü</i> : on üç, on dört yaşında kız
<i>bozar-</i> : utanmak, kızarmak	<i>bozartı</i> : hayal meyal görülen şekil, karaltı
<i>gözü bozluk</i> : hep kendini düşünen, açık-göz (kimse)	<i>boz kavara</i> : sıska (kavara: balsız petek)
	<i>kızıl bozul ol-</i> : kızarıp bozarmak

1.13. Atasözü: *Boz* renk adını içeren 2 atasözü saptanmıştır.

Boz atın yanında duran ya huyundan ya suyundan/tüyünden (kapar): İnsan arkadaşlık ettiği kimselerden etkilenir.

Boz ata, avrada, oğlana kulluk edenin yüzü ağarmaz: Paraya ve eğlenceye fazla düşkün kimselerle evlilik yapan mutlu bir yaşam süremez.

1.14. Ad Bilimi Kapsamındaki Adlar: *Boz* renk adını içeren 31’i kişi adı, 99’u yer adı, 4’ü dağ adı olmak üzere toplam 134 özel ad saptanmıştır. Bunlara “Oğuzların 1 boyunun adı olan ve eskiden merkezi Yozgat olan sancağın adı” *Bozok* ve “Anadolu’daki Türkmen boylarından biri” olan *Bozulus/Boz Ulus* da eklendiğinde *boz* renk adını içeren özel ad sayısı 127’ye ulaşmaktadır.

1.14.1. Kişi Adları: Türk Dil Kurumunun *Kişi Adları Sözlüğü*'nde *boz* renk adını içeren 1'i kız, 30'u erkek olmak üzere toplam 31 kişi adı saptanmıştır. Buradan *bozun* daha çok erkeklere layık görülen özellikleri anlam alanında barındırdığı anlaşılmaktadır.

<i>Boz (E)</i>	<i>Bozdemir(E)</i>
<i>Bozcin/Bozçin (K)</i>	<i>Boztaş (E)</i>
<i>Bozcat (E)</i>	<i>Bozok (E)</i>
<i>Bozbala (E)</i>	<i>Bozdoğan (E)</i>
<i>Boşbay (E)</i>	<i>Bozer (E)</i>
<i>Bozbora (E)</i>	<i>Bozyiğit (E)</i>
<i>Bozan (E)</i>	<i>Boztimur (E)</i>
<i>Bozdağ (E)</i>	<i>Boztepe (E)</i>
<i>Bozay (E)</i>	<i>Bozokay (E)</i>
<i>Bozbaş (E)</i>	<i>Bozlak (E)</i>
<i>Bozbey (E)</i>	<i>Bozerk (E)</i>
<i>Bozca (E)</i>	<i>Bozyel (E)</i>
<i>Bozdeniz (E)</i>	

1.14.2. Yer Adları: *Boz* adını içeren 6'sı ilçe, 5'i belde, 84'ü köy, 2'si ada, 1'i burun, 1'i de plato olmak üzere toplam 99 yer adı saptanmıştır. Adalardan 1'i Yunanistan sınırlarındaki Ayios Evstratios adasının Türkçe karşılığıdır.

<i>Bozburun(Bur.)</i>	<i>Bozdağ (K)</i>
<i>Bozcaada (A)</i>	<i>Bozdemir (K)</i>
<i>Bozbaba (A)</i>	<i>Bozcaarmut(K)</i>
<i>Bozok Platosu</i>	<i>Bozcalar (K)</i>
<i>Bozcaada (İ)</i>	<i>Bozcayazı (K)</i>
<i>Bozkır (İ)</i>	<i>Bozçanak (K)</i>
<i>Bozüyük(İ)</i>	<i>Bozdağı (K)</i>
<i>Bozdoğan (İ)</i>	<i>Bozkocatepe (K)</i>
<i>Bozkurt (İ)</i>	<i>Bozkale (K)</i>
<i>Bozova (İ)</i>	<i>Bozkaş (K)</i>
<i>Bozoğlak (B)</i>	<i>Bozkır (K)</i>
<i>Bozburun (B)</i>	<i>Bozköy (K)</i>
<i>Bozova (B)</i>	<i>Bozkurt (K)</i>
<i>Boztepe (B)</i>	<i>Boztopraklı (K)</i>
<i>Bozkurt (B)</i>	<i>Bozobası (K)</i>
<i>Bozarmut (K)</i>	<i>Bozoğlu (K)</i>
<i>Bozbük (K)</i>	<i>Bozbelen (K)</i>
<i>Bozağa (K)</i>	<i>Bozbayır (K)</i>
<i>Bozbel (K)</i>	<i>Bozkuş (K)</i>
<i>Bozboğa (K)</i>	<i>Bozyurt (K)</i>

<i>Alibozlu (K)</i>	<i>Bozağaç (K)</i>
<i>Bozburun (K)</i>	<i>Bozok (K)</i>
<i>Bozca (K)</i>	<i>Bozat (K)</i>
<i>Bozalan (K)</i>	<i>Bozaliolu (K)</i>
<i>Bozcaali (K)</i>	<i>Bozlağan (K)</i>
<i>Bozcahüyük(K)</i>	<i>Bozoba (K)</i>
<i>Bozcayaka (K)</i>	<i>Bozoğlak (K)</i>
<i>Bozçalı (K)</i>	<i>Bozoğlu (K)</i>
<i>Bozatalanlı(K)</i>	<i>Bozön (K)</i>
<i>Bozcaatlı (K)</i>	<i>Bozpınar (K)</i>
<i>Bozcatepe (K)</i>	<i>Boztaş (K)</i>
<i>Bozcayurt (K)</i>	<i>Bozaba (K)</i>
<i>Bozçavuş (K)</i>	<i>Boztepe (K)</i>
<i>Bozdam (K)</i>	<i>Bozüyük (K)</i>
<i>Bozdoğan (K)</i>	<i>Bozyaka (K)</i>
<i>Bozeli (K)</i>	<i>Boztahta (K)</i>
<i>Bozgeçe (K)</i>	<i>Bozbulut (K)</i>
<i>Bozdanalıbayram (K)</i>	<i>Bozören (K)</i>
<i>Bozhane (K)</i>	<i>Boztoprak(K)</i>
<i>Bozkanat (K)</i>	<i>Bozatalan (K)</i>
<i>Bozkaya (K)</i>	<i>Bozyar (K)</i>
<i>Bozen (K)</i>	<i>Bozlar (K)</i>
<i>Bozgedik (K)</i>	<i>Hacıbozlar (K)</i>
<i>Bozkoca (K)</i>	<i>Çakrazboz (K)</i>
<i>Bozhüyük(K)</i>	<i>Bozyayla (K)</i>
<i>Bozkandak(K)</i>	<i>Bozyer (K)</i>
<i>Bozbağlar (K)</i>	<i>Bozyiğit (K)</i>
<i>Bozgeç (K)</i>	<i>Bozlu (K)</i>
<i>Bozgüney (K)</i>	<i>Bozyazı (K)</i>
	<i>Çarıkbozdağ (K)</i>

1.14.3. Dağ Adı: *Boz* renk adını içeren 3'ü dağ, 1'i sıradağ olmak üzere 4 dağ adı saptanmıştır.

Bozdağ (Denizli)	Bozdağ (Konya)
Bozdağ (Eskişehir)	Bozdağlar (İzmir)

2. **Kır:** Türk Dil Kurumunun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde "beyazla az miktarda siyah karışmasından oluşan renk; bu renkte olan" biçiminde tanımlanan kır renk adı büyük bir bölümü insan ya da hayvan saç ve tüylerinin gösterilmesi için kullanılan pek çok sözcüğün oluşturulmasında kullanılmıştır.

Burada ‘şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi’ anlamındaki *kır* sözcüğünü içeren yapılar yer almayacak; *kır* renk adını içeren sözcükler; daha iyi görülebilmesi amacıyla renk, hayvan, bitki sıralamasıyla çeşitli bağlamlarda ele alınacaktır.

Sağol, *kır* renk adına ilk olarak Kâşgarlı Mahmud’un eserinde rastlandığını belirtmiş ve *demir kır* kullanımına da yer vermiştir (1995: 136).

2.1. Renk: *Kır* renk adını içeren ve renk kavramı ifadesi taşıyan toplam 30 sözcük saptanmıştır. Bunlardan 15’i at donudur.

2.1.1. *Kır* Renk Adını İçeren At Donları: *Kır* renk adı, tek başına “diğer renklerle karışık at donu; vücudunun geneli herhangi bir renk olmakla birlikte yele, kuyruk ve topukları beyaz at” anlamıyla bir at donunu göstermektedir. Bunun yanı sıra 12 at donunu ifade eden sözcükte de *kır* renk adı yer almaktadır. *Kır* ile oluşturulmuş toplam 14 at donu ifade- li sözcük saptanmıştır.

<i>kır</i> : demir kır renginde, boz at	<i>süt kır/süt kır</i> : tüm ak (at donu)
<i>bakır kır/bakır kır</i> : boz renk at donu	<i>kızıl kır</i> : at donlarından pekmez köpüğünü andıran renk
<i>pullukır</i> : baklakır (at donu)	<i>pamukkır</i> : sütbeyaz at rengi, at donu
<i>koyu kır</i> : kırışmanın ilk devresinde meydana gelen koyu renkli at donu	<i>bakla kır</i> : pul pul siyah ve beyaz renkte kır (at)
<i>yıldızlıkır</i> : bir at rengi	<i>turna kır</i> : siyahı beyazına galip olan at donu
<i>demir kır/demir kır</i> :siyah, beyaz karışık griye yakın at donu	<i>bakla kır/bakla kır/pahla kır</i> : üzerinde kara benekler bulunan beyaz at donu
<i>üveyikkır</i> : üveyik kuşu renginde at	
<i>mercan kır</i> : kır üzerine ufak ve sık, al benekli at donu	

2.1.2. *Kır* Renk Adının Renk İfadeli Kullanımları: *Kır* renk adını içeren ve at donu dışında renk kavramı taşıyan toplam 16 sözcük saptanmıştır. Bunlarda en dikkat çekici özellik saç, sakal ya da tüy ile ilgili olmalarıdır. *Kır* renk alma durumuyla ilgili olarak da 5 eylem bulunmaktadır. Başka renkler için sıklıkla kullanılan *açık* sıfatı ile *-ımsı* ve *-ımtırak* ekleriyle türetilmiş biçimlerine rastlanmamıştır.

<i>ovekkır</i> : kahve renkli hayvanın kılları arasındaki beyaz kıllar	<i>kırçar-</i> : kır rengini almaya başlamak, kırlaşmak
<i>kırbenek</i> : beyazı olan renk	<i>bozkır</i> : koyu kır
<i>sıçan kır</i> : sıçanın tüyünün rengi	<i>kırlaş-</i> : rengi kır olmak; ağarmak, beyazlaşmak
<i>kırçeman</i> : kırçıl	<i>kıralt-</i> : ağartmak
<i>üvek kır</i> : gövdesinin yarısı ak, yarısı kara hayvan (üvek:üveyik)	<i>kırçıl</i> : kır saçlı insan ya da kır tüylü hay-

<i>kırçillaş-</i> : kırçillaşmış duruma gelmek	van
<i>kızkır</i> : kızılımtırak, beyazla karışık kızıl renk	<i>öveykkır</i> : kır renk
<i>kırçillan-</i> : kırçıl duruma gelmek, ağarmak	<i>turna kır</i> : kızılımtırak gri
	<i>kırlık</i> : kır renkli olma

2.2. Hayvan: *Kır* renk adını içeren ve hayvan adı ya da hayvanlarla ilgili olan 11 sözcük saptanmıştır. Bu sözcüklerden *gökkır* “siyah beyaz tüylü keçi”, *kırçal/kırçav/kırgıl/kırçıl/kırço* “kır tüylü hayvan”, *kırdoğu* “bacağında ve başında beyaz olan davar” anlamındadır. Bu sözcüklerde *kır* renge işaret etmektedir. *Kır* renk adını içeren diğer hayvanlarda da *kır* renk adının anlamına vurgu vardır. Bu hayvanlardan yalnızca *kır* incir kuşunda *kır* renk adının beyaz renge yakınlığına değil de *boza* yakınlığı olması göze çarpmaktadır.

<i>gökkır</i> : keçi	<i>kırçıl</i> : ihtiyarlamış erkek domuz
<i>kırçıl</i> : tavşan	<i>kır kıştık</i> : yaban kedisi
<i>kır havun</i> : yaban horozuna benzer, eti yenen bir çeşit kuş	<i>kır incir kuşu</i> : soluk sarı kahverengi bir kuş
<i>kırdoğu</i> : davar	<i>kırçal/kırçav/kırgıl/kırçıl/kırço</i> : kır tüylü hayvan
<i>kırçıl et sineği</i>	<i>gökkır</i> : siyahla beyaz karışımı tüyleri olan keçi
<i>kıraç</i> : ağaç kabukları arasında yaşayan bir böcek	

2.3. Bitki: *Kır* renk adını içeren 8 bitki adı saptanmıştır. Bunlardan 3’ü ot adyken *alaca kır*, *kıramık* ve *kırlı* sözcüklerinde ‘hafif yeşil renk’ kavramı; *kırça*, *kırcan* ve *kırzala* sözcüklerinde ‘sarıya yaklaşma’ anlamı göze çarpmaktadır.

<i>alaca kır</i> : ham meyve ve sebze	<i>kırzala</i> : sararmış, kurumuş ağaç yaprağı
<i>kırlı</i> : sebze fidesi	<i>kırçıyan</i> : kırmızı renkli sebze olarak kullanılan bir ot
<i>kırça</i> : biçilmiş arpa, buğday başağı	<i>kıramık</i> : hamken yeşil, olgunlaşınca siyah, meyveli bir tür funda
<i>kırbudak</i> : yenilebilen bir ot	
<i>kırcan</i> : yenilmeyen kaba ot	

2.4. İnsan Dış Görünüş: *Kır* renk adını içeren ve insanların dış görünüşüyle ilgili olan 16 sözcük ve sözcük grubu saptanmıştır. Bunların 13’ü saç ya da sakaldaki ağarmayla ilgiliyken 1’i yüzdeki çiçek bozuğu, 1’i de sarışınlıkla ilgilidir.

<i>kıral-/kırar-</i> : saç ağarmak	<i>kıroğ/kırov</i> : saçlı kırılmış kimse
<i>bakla kır</i> : beyazı çoğalmış saç, sakal	<i>kırlı</i> : aklı karalı (saç, sakal)
<i>kırıtış</i> : kır sakallı (adam)	<i>kırbaç</i> (< <i>kır</i> + <i>baş</i>): saçları ağarmış insan
<i>kırcıman</i> : kır saçlı	<i>kırmanço</i> : ak sakallı kimse
<i>kırçal/kırçav/kırçıl/kırgıl/kırço</i> : kır saçlı	<i>kırçıl</i> : çopur, yüzü çiçek bozuğu olan

insan	(saçına/sakalına) <i>kır düş-</i> : ağarmak
<i>kırçıl kafalı</i> : sarışın, sarı saçlı	<i>kırçıl</i> : saçları kırılmaya başlamış, saçları
<i>kıratlı</i> : kırık, saçtaki aklık	kır olan
<i>gök kır</i> : siyah beyaz karışık, kır saçlı (kimse)	<i>kırlaş-</i> : rengi kır olmak

2.5. Doğa Olayı: *Kır* renk adını içeren doğa olaylarının kar, dolu, bulut gibi kavram ve sözcükler etrafında yoğunlaşması; kır renk adının kavram alanındaki beyazlığı belirginleştirmektedir. Toplam 13 sözcükten 3'ü kar, dolu yağmak ve havanın bulutlanmasıyla ilgili eylemlerdir.

<i>kırmsa</i> : kırağı	<i>kırca/kırca/kırça/kırmsa</i> : dolu
<i>kırıcı</i> : kışın soğuk havalarda ufak ve sert taneli kar serpiştirmek	<i>kırça</i> : bora, rüzgârla karışık yağın yağmur
<i>kırçıl</i> : soğuk ve bulutlu hava	<i>kırçıl düş-</i> : dolu yağmak
<i>kırçoğu</i> : sürülmemiş tarla arasındaki buz tutmuş toprak kesekleri	<i>kırçıl yağ-</i> : küçük taneli dolu yağmak
<i>kırçım</i> : sulu kar	<i>kırçılın-</i> : hava bulutlanmak
<i>kırca hava</i> : bulutlu, açılıp açılmayacağı belirsiz hava	<i>kırca/kırca</i> : ufak ve sert taneli kar
	<i>kırçan/kırçav/kırçava/kırçıl/kırço/kırşe</i> : kış günlerinde insanların sakal ve bıyığı, hayvanların tüyleri, bitkilerin yaprakları üzerinde olan buz

2.6. Yiyecek: Kaynaklarda *kır* renk adını içeren yiyeceklerle ilgili sözcük sayısı 4'tür. Bunlardaki açık renk, *kır* renk adının kullanılmasına neden olmuştur.

<i>kır</i> : mayalanmış hamur	<i>kırıcı</i> : ince bulgur
<i>kırlatma</i> : lahana yemeği	<i>kırca</i> : hamura
ıspanak karıştırılarak yapılan bir çeşit yemek	

2.7. Atasözü: *Kır* renk adını içeren bir atasözü saptanmıştır. Bu atasözünde *kır*, at donuna işaret etmektedir.

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (tüyünden): Kişi arkadaşlık ettiği kimseden etkilenir.

2.8. Ad Bilimi Kapsamındaki Adlar: *Kır* renk adını içeren 40'ı yer, 18'i kişi adı olmak üzere toplam 58 özel ad saptanmıştır.

2.8.1. Kişi Adları: Türk Dil Kurumunun güncel *Kişi Adları Sözlüğü*'nde *kır* renk adını içeren 13 kişi adı saptanmıştır. Bunlarda *kır*, 'renk' ve 'ağarmış saç, sakal ya da tüy' ifadesi taşımaktadır. Buna bağlı olarak *kır* renk adı, birleştiği adla birlikte 'yaşlanmış, olgunlaşmış' anlamında sıfat görevinde kullanılmıştır.

<i>Baykır (E)</i>	<i>Kırbay (E)</i>
<i>Kıraç (E)</i>	<i>Kırbörü (E)</i>
<i>Kırat (E)</i>	<i>Kırdar (E)</i>
<i>Kıray (E)</i>	<i>Kırdarlı (E)</i>
<i>Kırboğa (E)</i>	<i>Kırhan (E)</i>
<i>Kırca (E)</i>	<i>Kırman (E)</i>
<i>Bozkır (E)</i>	<i>Kırtay (E)</i>
<i>Kıralp (E)</i>	<i>Kırteke (E)</i>
<i>Kıratlı (E)</i>	<i>Kırtekin (E)</i>

2.8.2. Yer Adları: *Kır* renk adını içeren 1'i il, 2'si belde, 37'si köy olmak üzere toplam 40 yer adı saptanmıştır.

<i>Kırşehir (İ)</i>	<i>Kırcalı (K)</i>
<i>Kırcasali (B)</i>	<i>Uzunkıraç (K)</i>
<i>Kırabası (B)</i>	<i>Alakır (K)</i>
<i>Kıraçtepe (K)</i>	<i>Kıraçlar (K)</i>
<i>Kıratbükü (K)</i>	<i>Kırcaoğlu (K)</i>
<i>Kıraydan (K)</i>	<i>Kırcı (K)</i>
<i>Kıraçbağı (K)</i>	<i>Kırcaymır (K)</i>
<i>Kıraçköy (K)</i>	<i>Kırcı (K)</i>
<i>Kıraçoba (K)</i>	<i>Kırkışla (K)</i>
<i>Kıraman (K)</i>	<i>Kırlar (K)</i>
<i>Kıratlı (K)</i>	<i>Kıraçgüllü (K)</i>
<i>Kırayga (K)</i>	<i>Kırçal (K)</i>
<i>Kırbaş (K)</i>	<i>Kırgeriş (K)</i>
<i>Kırcağz (K)</i>	<i>Kırkıllı (K)</i>
<i>Kırcalar (K)</i>	<i>Kırköy (K)</i>
<i>Akkıraç (K)</i>	<i>Kırlı (K)</i>
<i>Nahırkıracı (K)</i>	<i>Kıroba (K)</i>
<i>Bozkır (K)</i>	<i>Kıroğlu (K)</i>
<i>Kırca (K)</i>	<i>Kırsoku (K)</i>
<i>Kırcaklı (K)</i>	<i>Kıraç (K)</i>

3. Boz ve Kır Renk Adlarının Açıklamasında Kullanılan Diğer Renk Adları: Sözlükler *boz* ve *kır* renk adlarını birbirleriyle açıkladıktan sonra kül rengi, gri, demir rengi, demirî, kurşun rengi, kurşunî renk, sincabî ve devetüyü adlarıyla da açıklamışlardır. Bir sözcüğün eskiliği ve dilin çevrim alanına yerleşmesi, başka bir deyişle dildeki önemi sözcüğün anlam, kavram ve biçim alanının genişlemesiyle anlaşılmaktadır. Bunu görmek amacıyla burada bu renk adlarının da kavram, anlam ve biçim alanına değinilecektir.

3.1. Kül Rengi: Bu renk adı Türkçe *kül* ve Farsça *reng* sözcüklerinin birleşmesi ve 3. tekil kişi iyelik eki alarak belirtisiz isim tamlaması hâline gelmesiyle oluşmuştur. *Kül rengi* sözlüklerde, “açık gri, bejle kurşunî arası renk” biçiminde açıklanmıştır. Bu renk adını içeren bazı kullanımlar göze çarpmakla birlikte, bunların terimlerin Türkçeleştirilmesi sırasında yapılmış olduğu görülmektedir. Bunların başka kaynaklarda *kır* ya da *boz* renk adını içeren adlandırmaları da bulunmaktadır. *Kül rengi* Türk lehçelerinden Özbekçede de *külräng* olarak kullanılmaktadır.

Kül rengi renk adını içeren 1’i astronomi, 7’si hayvan adı olmak üzere 8 sözcük saptanmıştır. Hayvanlardan 5’i kuş, 1’i sürüngen, 1’i sinektir.

kül rengi ağaçkakan
kül rengi balıkçıl
kül rengi guguk
kül rengi ötleğen

kül rengi yelve
kül rengi köryılan
kül rengi et sineği

3.2. Gri: Sözlüklerde “beyaz ve siyahın karışmasından oluşan renk, açık kurşun rengi; kül rengi, boz; demir rengi, demirî; Osmanlıca *sinca-bî*” biçiminde tanımlanan *gri* renk adı Fransızca kökenlidir. Fransızca sözcüklerin dilimize Tanzimat döneminden itibaren girmeye başladığı düşünüldüğünde bu renk adını içeren fazlaca sözcük olması beklenemez. *Gri* renk adını içeren 12 sözcük saptanmıştır. Sözcüklerin 8’i renk kavramı ifade etmektedir. *Gri pasaport* sözcüğü de pasaportun renginden dolayı kullanılmaktadır. Saptanan sözcüklerden *gri fümme*, *gri dökme demir*, *gri merhem* ve *gri kama* Fransızcadan çevrilmiştir. Bunlara *Güncel Türkçe Sözlük*’te bulunmayan “gri renk almak” anlamındaki *grileş-* de eklenebilir.

küllü gri: koyu grili gri
koyu gri: kül rengi, boz; açık siyaha yakın gri, grinin bir ton koyusu
gri fümme: koyu gri
gri pasaport: Belli bir görev için yurt dışına çıkanlar için verilen geçici pasaport
açık gri: grinin bir ton açığı

gri kama: renk ayırıcı matbaa aleti
kurşun grisi: koyu gri renk
gümüş grisi: gümüş rengine çalan gri
kum grisi: kum rengi
gri dökme demir
gri merhem: içinde az miktarda civa bulunan ve bitlenmeye karşı vücuda ovuşturularak sürülen merhem (Fr. Onguent gris)

3.3. Kurşunî ve Kurşun Rengi: Aynı renk adının iki farklı yapısı olan bu iki renk adı “yabancı bir dilden geldiği anlaşılan (Ayverdi 2006: 1796)” kurşun sözcüğünden türemiştir. Her ikisi de “koyu kül rengi” ola-

rak açıklanan bu renk adlarından *kurşunî*; kurşun sözcüğüne getirilen Arapça nispet î'si ile, *kurşun rengi* de kurşun sözcüğünün Farsça reng sözcüğü ve Türkçe 3. tekil kişi iyelik ekiyle birleşerek belirtisiz isim tamlaması oluşturmasıyla yapılmıştır.

kurşun grisi: koyu gri

kurşun rengi: koyu kül rengi

3.4. Demirî ve Demir Rengi: *Demirî* ve *demir rengi* için sözlüklerde verilen açıklama “gri, demir rengi, pas rengi”dir. Bu renkte de yapım yolu Arapça nispet î'si ya da Farsça reng sözcüğüyle belirtisiz isim tamlaması biçimindedir. Bu renk adlarını içeren herhangi bir sözcük saptanamamıştır. Bu durumda, *demirî* ve *demir renginin* boz ve kır renk adları kadar eski bir geçmişe sahip olmadığı söylenebilir.

3.5. Sincabî, Devetüyü ve Toprak Rengi: *Sincabî* için sözlüklerde “sincap rengi” *devetüyü* için de “deve tüyü rengi, açık kahverengi, koyu bal rengi” açıklamaları getirilmiştir. *Sincabî*; Farsça sincâb ve Arapça nispet î'si ile yapılmıştır. *Devetüyü* ise Türkçe deve (ET *teve~tevey*) ve tüy (<ET *tü*) sözcüklerinin belirtisiz isim tamlaması oluşturmasıyla yapılmıştır. *Toprak rengi* de Türkçe toprak (ET *topurgak*) ve Farsça *reng* sözcüklerinden oluşan bir belirtisiz isim tamlamasıdır.

Sincabî renk adını içeren tek kullanım *boz maddenin* Osmanlıcadaki karşılığı olan *cevher-i sincâbiyedir*. *Devetüyü* ve *toprak rengi* renk adlarını içeren herhangi bir sözcük saptanamamıştır.

4. Sonuç

Sözlüklerde birbirleriyle açıklanan boz ve kır renk adlarını içeren sözcük ve sözcük gruplarının dökümü aşağıdaki gibidir:

	Renk	Hayvan	Bitki	İnsan Dış örünüş	Tıp ve Hastalık	Eşya	Doğa Olayı	Yiyecek	Zaman	Tarla ve Arazi	Oyun	Mecaz	Atasözü	Ad Bilimsel Adlar	TOPLAM
boz	20	50	40	3	9	7	6	12	3	14	2	14	2	134	316
kır	30	11	8	16	0	0	13	4	0	0	0	0	1	58	96

Tablonun verilerine göre *boz* renk adının kullanımı hayvan, bitki, renk, tarla ve arazi ile mecaz anlamlarda yoğunlaşmıştır. *Kır* renk adının kullanımıysa renk, insan dış görünüşü, doğa olayı ve bitkilerde yoğunlaşmıştır. *Kır* renk adını içeren sözcükler, *boz* renk adını içeren sözcükler kadar çeşitli alanlara yayılmamıştır. Sözelimi *kır* renk adının tıp, hastalık, zaman, tarla ve arazi, oyun, mecaz gibi alanlardaki sözlüklerde yer almadığı görülmektedir. Ayrıca *kır*, ad bilimi kapsamındaki adlarda da *boz* kadar yaygın kullanıma sahip değildir.

Bu tablodan hareketle; *bozun* 316 sözcük ve sözcük grubunda yer alması, buna karşılık *kır* renk adının 96 sözcük ve sözcük grubunda yer alması; *bozun* *kırdan* daha köklü ve yaygın bir kavram alanına sahip olduğunu göstermektedir. *Boz*; renk, hayvan, bitki, insan görünüşü, tıp ve hastalık, yiyecek, zaman, tarla ve arazi, oyun, mecaz gibi değişik bağlamlarda değerlendirilebilecek kullanımlara ve atasözü ile ad bilimi kapsamındaki adların yapımında yer almasına karşın *kır*; renk, hayvan, bitki, insan dış görünüşü, doğa olayı, yiyecek yapımında ve atasözü ile ad bilimi kapsamındaki adlarda kullanılmıştır.

Boz ve *kır* renk adlarının biçim, anlam ve kavram alanlarından elde edilen veriler ışığında bu iki renk adının düz anlam boyutunda birbirleriyle çok yakın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *boz*, *ak*, *kara*, *al* renk adları gibi sözcük türetmede yaygın olarak kullanılmıştır. *Boz* devetüyü, toprak renkleri ve sincabîye; *kırsa gri* ve *kül* rengine daha yakındır.

Kır renk adıyla oluşturulan sözcükler içinde beyaz ya da beyaza yakın renkte tüyler nedeniyle at donları, saç ve sakalda beyazlaşma nedeniyle insan dış görünüşü ve kar, dolu gibi yağış türlerini gösteren sözcüklerde yoğunlaşma göze çarpmaktadır.

Boz rengin *kır* renk adının kavram alanıyla sıklıkla kesiştiği görülmektedir. Özellikle *boz* renk adını içeren hayvan adlarına bakıldığında *boz* sıklıkla *gri*, *kül* rengine ya da *kır* olarak adlandırılabilir biçimde kullanılmıştır.

Gabain (1968: 108) *boz* ve *kır* renk adlarını aynı cümlede zikretmiş ve belirli nesnelere için sınırlı renk ifadeleri olduğunu ve asıl değil, ikincil renkler olduğunu belirtmiştir.

Boz renk adı; Türk dillerinden Azerice, Kırgızca, Özbekçe, Türkmençe, Nogayca, Karakalpakça, Tatarca, Altayca, Teleütçe ve Yeni Uygurcada yer almaktadır. Özbekçede *boz* renk kavramı için *külräng* de yer

almaktadır. *Kır* renk adındaki durum *boza* göre daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Azericede *kır* kavramı için *bâyaz* ve *çal*, Başkurtçada *asık horo*, *akhil horo* ve *buz* ('boz'), Kazakçada *aksur* ve *surğult*, Kırgızcada *boz* ve *ak-sarı*, Özbekçede *âkış* ve *âkargân*, Tatarcada *açık sorı* ve *akçıl sorı*, Türkmencede *gır* ve *çal*, Yeni Uygurcada *külrän*, *çal* ve *boz* kullanılmaktadır. Buradan *boz* ve *kır* renk adlarının kavram alanlarının kesişmesinin yalnızca Türkiye Türkçesine özgü bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Türk dillerinde *kırın sarı* ile de kesiştiği görülmektedir.

Taranan sözlüklerden elde edilen veriler ışığında *bozun*, *kır* renk adından daha eskilere dayandığı söylenebilir. *Kır*, büyük olasılıkla başlangıçta yalnızca at donuyken renk kavramını daha sonra kazanmıştır.

Bu iki rengin açıklanmasında kullanılan diğer renk adlarının kullanım alanı *boz* ya da *kır* kadar geniş değildir. Ayrıca bu renk adlarının kavram olarak aynı renkleri gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Burada incelenen renk adlarının açıktan koyuya sıralaması aşağıdaki gibidir:

kül rengi > *kır* > *gri* > *kurşunî / kurşun rengi* >
demirî / demir rengi > *boz* > *sincabî/deve tüyü*

Kaynaklar

- Aksan, Doğan (1999). *Türkçenin Gücü*. (7. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (1998). *Atasözleri Sözlüğü I*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (1998). *Deyimler Sözlüğü II*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2006). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bayraktar, Nesrin (2003). “Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları”. *VIII. Uluslararası Kıbataek Edebiyat Şöleni (16-20 Ekim 2003)*. Çanakkale.
- Bayraktar, Nesrin (2004). “Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine”. *Tömer Dil Dergisi*. 126 (Ekim-Kasım-Aralık 2004): 56-77.
- Bayraktar, Nesrin (2005). “Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl”. *International Journal of Central Asian Studies Mustafa Canpolat Armağanı*. Volume 10: 145-165. Seoul.
- Bayraktar, Nesrin (2006-a). “Kavram ve Anlam Boyutunda Sarı ve Tonları”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı. 2006/1 (20): 209-218.
- Bayraktar, Nesrin (2006-b). “Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz”. *Dilbilim. Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II*; 35-50. hazırlayan Cemal Yıldız-Latif Beyreli. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Bayraktar, Nesrin (2008). “Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu”. *8. Uluslararası Dil, Yazın Değişbilim Sempozyumu*. 14-16 Mayıs 2008. İzmir.
- Baytop, Turhan (1997). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Derleme Sözlüğü* (1993). Ankara: TDK Yayınları.
- Duran, Faik Sabri (1997). *Büyük Atlas*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara.
- Finegan, Edward-Niko Besnier (1989). *Language Its Structure and Use*. Harcourt Brace Javanovich College Publishers: Florida-Orlando.
- Gabain, Annemarie von (1968). “Renklerin Sembolik Anlamları”. (çeviren Semih Tezcan) *Türkoloji Dergisi* 3 (1): 107-113.
- Gülensoy, Tuncer (1995). *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları.
- <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/> (21.11.2008).
- <http://tdk.org.tr/adsozlugu.html> (11.11.2008).
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas/> (13.05.2008).
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (22.11.2008).
- <http://www.tdk.org.tr/lehceler/> (21.11.2008).

- Karol, Sevinç-Zekiye Suludere, Cevat Ayvalı (1998). *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nerimanoğlu, Kâmil Veli (1996). “Türk Dünya Bakışında Reng”. *Nevruz ve Renkler. Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri* (Ankara 19-21 Mart 1996). Ankara: AKM Yayınları.
- Sağol, Gülden (1995). “Tarihî Türk Şivelerinde At Donları”. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. Hazırlayan Emine Gürsoy-Naskali. İstanbul: 126-146.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı-I (A-E)*. İstanbul-Wien: Simurg-Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Toklu, Osman (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tuğlacı, Pars (1979). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tuzlacı, Ertan (2005). *A Dictionary of Turkish Plants. Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. Ankara: Alfa Yayınları.
- Yalçın, Ayhan (2002). *Dünden Bugüne Adlarımız Soyadlarımız*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). Ankara: TDK Yayınları.
- Yurtbaşı, Metin (1994). *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. 6. baskı. İstanbul: MEM Ofset.
- Yurtbaşı, Metin (1997). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. Ankara. 2. baskı.